

DAVLAT SEKTORIDA ICHKI AUDIT O‘TKAZISH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH

Nabiyev Farrux Safarovich

Annotatsiya. *Ushbu magistrlik dissertatsiyasi davlat sektorida ichki audit o‘tkazish tartibini takomillashtirish masalalariga bag‘ishlangan. Davlat sektorida ichki audit tizimini takomillashtirish davlat resurslaridan samarali foydalanish, moliyaviy shaffoflikni ta‘minlash, xatolarni aniqlash va korrupsiyaning oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur ishning dolzarbligi ichki audit tizimini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish va uni davlat sektorida qo‘llash samaradorligini oshirish zarurati bilan izohlanadi.*

kalit so‘zlar: *Ichki audit, davlat sektori, audit tartibini takomillashtirish, moliyaviy nazorat, korrupsiyaga qarshi kurash, boshqaruv samaradorligi, xalqaro audit standartlari, moliyaviy intizom.*

Abstract. *This master's dissertation is dedicated to the issues of improving the procedure for conducting internal audits in the public sector. Enhancing the internal audit system in the public sector plays a crucial role in ensuring the efficient use of state resources, financial transparency, identifying errors, and preventing corruption. The relevance of this work is explained by the need to develop the internal audit system based on international standards and increase its effectiveness in the public sector.*

key words: *Internal audit, public sector, improving audit procedures, financial control, anti-corruption measures, management efficiency, international audit standards, financial discipline.*

KIRISH

Davlat sektorida ichki auditni takomillashtirish davlat moliyaviy boshqaruvining samaradorligini oshirish, shaffoflikni ta‘minlash va davlat resurslaridan oqilona foydalanishning kafolati hisoblanadi. Ichki audit tizimi nafaqat davlat tashkilotlaridagi moliyaviy xatolarni aniqlash va ularni tuzatishga qaratilgan, balki tashkilotlarning moliyaviy jarayonlarini doimiy monitoring qilish orqali ularning ishlash sifatini oshirishga xizmat qiladi. Mavzuning ahamiyati davlat tashkilotlarida moliyaviy boshqaruv va nazorat tizimini zamonaviy audit standartlari asosida takomillashtirish ehtiyojidan kelib chiqadi. Ichki audit tizimini modernizatsiya qilish, davlat sektorida korrupsiya xavfini kamaytirish va moliyaviy intizomni mustahkamlash maqsadida xalqaro standartlar va amaliy tajribalar keng qo‘llanilmoqda.

MUHOKAMA VA TAHLIL

O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotining jahon iqtisodiy integratsiyasiga asta-sekin qo‘shila borishi barcha sohada bo‘lgani kabi auditorlik faoliyatida ham tub o‘zgarishlarni amalga oshirishni taqozo etmoqda. Shu boisdan, auditni xalqaro talablarga muvofiq o‘zgartirish keyingi vaqtlarda O‘zbekiston uchun tobora dolzarb ishga aylanmoqda. Bozor munosabatlarini jadallashtirishda respublikamizning jahon bozoriga yanada chuqurroq kirib borishi iqtisodiy islohotlarni rivojlantirishni, iqtisodiy munosabatlarni yanada kengroq amalga oshirish uchun auditorlik faoliyatini xalqaro standartlarga moslashtirishni taqozo qilmoqda. Bu

borada auditorlik faoliyatining milliy standartlari ishlab chiqilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi auditorlik faoliyatining 3, 4, 5, 6, 9, 10, 11, 13, 14, 16-son milliy standartlari «Auditorlik faoliyati to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 10 iyundagi «Oliy Majlisning XIV sessiyasida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ma‘ruzasida keltirilgan asosiy qoidalarni amalga oshirilishi chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 296-son qarori asosida ishlab chiqilgan va ular O‘zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini me‘yoriy jihatdan tartibga solish unsuri bo‘lib hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi auditorlik faoliyatining 25, 31, 50, 55, 56, 60, 70, 80, 90-son milliy standartlari «Auditorlik faoliyati to‘g‘risida»gi O‘zbekiston Respublikasi qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2000-yil 22-sentyabrdagi «Auditorlik faoliyatini takomillashtirish va auditorlik tekshiruvlari rolini oshirish to‘g‘risida» 365-son qaroriga asosan ishlab chiqilgan va ular O‘zbekiston Respublikasida auditorlik faoliyatini me‘yoriy tartibga solish elementi hisoblanadi.

Hozirgi kunga kelib quyidagi auditning milliy standartlari tasdiqlangan:

1-jadval

№	Standartning № va nomi	O‘z. R. MV tasdiqlanган sana va №	O‘z. R AV da ro‘yxatga olingan sana va №	Kuchga kirgan sanasi
1.	№3- AFMS «Auditni rejalashtirish»	14. 10. 1999 №54	10. 11. 1999 №837	01. 01. 2000
2.	№4- AFMS «Auditorlik tashkilotlarining ichki standartlariga qo‘yiladigan talablar»	21. 09. 2006 №76	25. 09. 2006 №1624	05. 10. 2006
3.	№5- AFMS «Auditor ishining sifatini nazorat qilish»	04. 08. 1999 №62	03. 09. 1999 №811	01. 01. 2000
4.	№6- AFMS «Auditni hujjatlashtirish»	04. 08. 1999 №61	03. 09. 1999 №812	01. 01. 2000
5.	№9- AFMS «Muhimlik va auditorlik riski»	04. 08. 1999 №63	03. 09. 1999 №813	01. 01. 2000
6.	№10- AFMS «Moliyaviy hisobot tarkibidagi boshqa axborotlar»	09. 09. 1999 №75	23. 09. 1999 №822	01. 01. 2000
7.	№11- AFMS «Ma‘lumotlarni kompyuterda ishlash (MKI) sharoitida audit o‘tkazish»	09. 09. 1999 №76	23. 09. 1999 №823	01. 01. 2000
8.	№12- AFMS «Auditorlik tekshiruvlari jarayonida buxgalteriya hisobi va ichki nazorat tizimini baholash»	29. 12. 2006 №108	12. 04. 2007 №1673	22. 04. 2007
9.	№13- AFMS «Tahliliy amallar»	04. 08. 1999 №64	03. 09. 1999 №814	01. 01. 2000
10.	№14- AFMS «Auditorlik tanlash»	27. 07. 1999 №59	03. 09. 1999 №815	01. 01. 2000
11.	№16- AFMS «Ekspert ishidan foydalanish»	27. 07. 1999 №60	03. 09. 1999 №816	01. 01. 2000
12.	№24- AFMS «Moliyaviy hisobotning buzib ko‘rsatilganligi aniqlanganida auditorlik tashkilotining ish tutishi»	31. 05. 2001 №49	30. 06. 2001 №1045	10. 07. 2001
13.	№25-AFMS-«Auditorlik tekshiruvni o‘tkazilishda normativ huquqiy hujjatlarga rioya etilishini tekshirish»	27.01.2003 №14	28.02.2003 №1223	10.03.2003
14.	№31- AFMS «Xo‘jalik yurituvchi sub’ekt faoliyati (biznesi) bilan tanishish»	30. 05. 2001 №48	21. 06. 2001 №1043	01. 07. 2001
15.	№50- «Auditorlik dalillar»	03. 04. 2002 №48	18. 04. 2002 №1128	29. 04. 2002
16.	№55 AFMS – «O‘zaro bog‘liq shaxslar o‘rtasidagi bitimlar bo‘yicha auditorlik dalillarini olish bosqichlari»	27.01.2003. №15	3.03.2003. №1224	10.03.2003
17.	№56 AFMS–«Moliyaviy hisobot tuzilganidan keyingi hodisalar»	9.04.2003. №54	23.04.2003. №12	23.04.2003.
18.	№60 AFMS-«Boshqa auditor ishi natijalaridan foydalanish»	27.01.2003. №16	20.02.2003. №1221	2.03.2003
19.	№70- AFMS» Auditorlik hisoboti va moliyaviy hisobot haqidagi auditorlik xulosasi»	14. 02. 2001 №20	10. 03. 2001y №1016	20. 03. 2001
20.	№80 AFMS –«Maxsus masalani tekshirish natijalari bo‘yicha auditor hisoboti»	27.01.2003. №13	19.02.2003. №1220	1.03.2003
21.	№90- AFMS «Auditorlik tashkilotlarining professional xizmatlari»	14 fevral 2001 №19	10. 03. 2001 №1017	21. 03. 2001

1-jadval. O‘zbekiston Respublikasi auditorlik faoliyatining milliy standartlarining umumiy tavsifi

Manba: Muallif tomonidan mustaqil yaratilgan

Respublikamizda milliy auditorlik standartlarini tatbiq etishda xalqaro standartlarning qo'llanilish tartibi, rivojlangan mamlakatlardagi audit tizimining tashkil qilinish darajasiga muhim e'tibor qaratishni taqozo qiladi.

AQShda sertifikatli buxgalterlar ishlab chiqarish sohasida, moliyaviy direktor, bosh buxgalter va ichki auditor lavozimlarida ishlashi mumkin. Mustaqil buxgalterlarning ko'pchiligi transmilliy auditorlik firmalarida, milliy auditorlik firmalari va individual faoliyat bilan shug'ullanadi.

Dunyo bo'yicha eng rivojlangan 4 ta yirik auditorlik firmalari mavjud bo'lib, uni «katta to'rtlik» deb atashadi. Bu firmalar ko'plab mamlakatlarga xizmat ko'rsatadi.

AQShda buxgalter va auditorlik xizmati yo'nalishlari bo'yicha, kasb malakasi va tasdiqlovchi sertifikati bo'yicha farqlanadi. Ular oliy buxgalteriya malakasini olgandan so'ng mustaqil o'quv-tajriba asosida kasbiy sertifikat olishlari kerak. Bu uchta yo'nalish bo'yicha beriladi.

1. *Moliyaviy buxgalter – Certified Public Accounting, CPA.*
2. *Boshqaruv hisobi - Certified Management Accounting, CMA.*
3. *Ichki audit - Certified Internal Auditor, CIA.*

Respublikamizda audit ishlarini tashkil etishda asosan tashqi audit tomonidan o'tkaziladigan auditorlik tekshiruvlari ko'zda tutiladi. O'zbekistonda ham buxgalter va auditorlarni tayyorlash, kasbi, ish staji, kasbiy malaka sertifikatiga bo'lgan talabni oshirish zarur. Auditorlik firmalari tomonidan bajariladigan ish, xizmatlarni tuzilishi bo'yicha quyidagicha taqqoslash mumkin.

2-jadval

Standart	Asosiy talablar	Namunaviy muolaja
1	2	3
Mustaqillik	Auditda qatnashayotgan har bir xodim kasbiy etika kodeksida keltirilgan mustaqillik talablariga rioya qilish kerak.	Har bir auditor firmasi ishga olinayotgan audit xodimi har yili «mustaqillik anketasi» ning savollariga javob berishi kerak
Xodimlarni muayyan ishga belgilash	Auditda ishtirok etayotgan har bir xodim etarli texnik tayyorgarlik va tajribaga ega bo'lishi kerak.	Har bir xodim bosh auditor tomonidan belgilanadi va bu ish 2 oy oldin amalga oshiriladi.
Maslahat berish	Bosh auditor va auditda qatnashayotgan xodimlar	Auditorlik firmasining direktori bilan maslahat.

2-jadval. Audit standartlarini o'zaro taqqoslash

Manba: Muallif tomonidan mustaqil yaratilgan

XULOSA

Davlat sektorida ichki audit tizimini rivojlantirish uchun xalqaro standartlarga (masalan, IPPF va COSO modellari) asoslangan yangi usullarni joriy qilish zarur. Shu bilan birga, audit jarayonlarini raqamlashtirish va zamonaviy texnologiyalarni qo'llash orqali audit samaradorligini oshirish muhim hisoblanadi.

Ichki audit moliyaviy shaffoflikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Samarali ichki audit tizim moliyaviy jarayonlarni doimiy nazorat qilib, moliyaviy hisobotlardagi xatolarni va noto'g'ri ma'lumotlarni erta aniqlash imkonini beradi. Bu esa davlat resurslaridan oqilona foydalanishni ta'minlaydi.

O'zbekistonda ichki audit bo'yicha xalqaro standartlar qisman tatbiq etilgan, ammo ularni to'liq qo'llash uchun huquqiy va institutsional asoslar yetarlicha rivojlanmagan. Bu borada malakali kadrlar yetishmasligi va texnologik infratuzilmaning cheklanganligi asosiy muammolar sifatida qayd etildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasining «Auditorlik faoliyati to'g'risida»gi Qonuni (yangi tahriri) 2000 y. 26 may. // Soliqlar va bojxona xabarлари, 2000 yil 13 iyun.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2007 yil 4 apreldagi “Auditorlik tashkilotlari faoliyatini yanada takomillashtirish hamda ular ko'rsatayotgan xizmatlar sifati uchun javobgarlikni oshirish to'g'risida”gi PQ–615-sonli Qarori.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2008 yil 2 iyuldagi “Auditorlik tashkilotlarining moliyaviy barqarorligini oshirish yuzasidan qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi PQ–907-sonli Qarori.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “2011-2015 yillarda respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish va barqarorligini oshirish hamda yuqori xalqaro reyting ko'rsatkichlariga erishishning ustuvor yo'nalishlari to'g'risida”gi Qarori. 26.11.2010., PQ-1438-son.
5. Abdullayev, N. (2019). O'zbekistonda ichki audit tizimi va uning takomillashuvi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.